

RIIGIKOGU KANTSELEI ÕIGUS- JA ANALÜÜSIOSAKOND

Majandusest ja majandusteadusest Eestis

Nr. 3

10.02.2016

Ajal, mil Eesti majandus evib eeldatust kehvemat arengut ning kasvuväljavaade hägustub, suureneb vajadus selgituste ja lootust tõstvate ideede järele majandusteoreetilises aspektis. Kui majandus läbib kiire arengu faasi, jääb mõtestatud majanduspoliitika sageli tahaplaanile, nagu paljude riikide kogemus seni näidanud on. Seetõttu on ootus põhjendatud arutluse üle eriti kõrge just muutusi nõudval nigelal ajal. Seaduspärasuste (nt mudelites kirjeldatud seoste) ja erinevate meetodite kasutamisega on majandus saanud koha teaduste hulgas, mida teame sotsiaal- ehk ühiskonnateadustena. Kuigi asjatundjate seas pole vähe neid, kelle arvates majandus võib küll olla teadus, ent mingil määral on ka kunst, eeldame, et praegune teadmus aitab kirjeldada inimkäitumist ja turutehinguid üldises pildis piisavalt täpselt. Majandusprotsessid on mitme teise sotsiaalteaduse valdkonna (nt psühholoogia) arengutega seonduvad, mistõttu majanduse kirjeldamine on siiski ligikaudu õige, mitte igas elemendis täpne.¹

Millised on praeguse aja olulised teemad Eesti majanduses, mille üle meie majandusteadlased võiksid arutleda või seisukoha kujundada? Erksaid ideid vajavad nii makroökoonoomika valdkond (sh majandusarengu pikema perioodi kava, kliimamuutuste majanduslik mõju, keskus-perifeeria erisused, maksusüsteemi võimalik muutus jmt) kui mikroökoonoomika (sh ettevõtlikkuse arendamine, jaotusmajanduse rolli kasv, idu-ettevõtluse haip, panganduskeskne finantssektor jne). Kuna avalikus meedias kujuneb tõsise diskussiooni pidamine majandusteemadel sageli võimatuks, on parim võimalus aruteluks siis, kui majandusteadlased kokku saavad ja mõtteid vahetavad. Paljudes maades on tavaks, et kord aastas kutsutakse majandusinimeste gild kokku. Meil on selliseks Eesti Majandusteaduse Selts, mille aastakonverents toimus hiljuti Pärnus. Kokku tuli esindajaid Eesti ülikoolidest, riigiasutustest ja erasektorist. Majandusteadlaste sõnavõttud jagunesid kõige üldisemast (ehk maailmamajandusest) väga spetsiifiliste uurimisteenadeni ning üldises plaanis saab sisulise fookuse jaotada kaheks: Eesti majanduse tulevik ning valik uurimisteenasid.

¹ Äris on majanduslikkusel või põhjendatusel tihti väiksem roll kui psühholoogial ja sotsioloogial. Saksa majandusime, milleks olid Teise maailmasõja järgsed reformid ja areng, ideeliseks autoriks peetud Ludwig Erhard arvas, et majandus on 70% ulatuses just psühholoogia abil seletatav.

Eesti majandusest

Diskussioon Eesti majanduse olukorrast ja prognoosidest tuleviku arengute osas kujunes majandusteadlasi enim paeluvaks ning kaasavamaks osaks. Eesti Pank esitas nägemuse Eesti majandusest ning väljavaadetest paari järgneva aasta kohta. Kuna lähima kahe aasta vältel jääb pankadast laenamisel nõutav intressimäär 2-3% vahele, siis keskpanga hinnangul peaks erasektori vedamisel investeeringud majandusse suurenema (2017. a kasvuks hindab keskpank 4%, võrreldes 6% langusega 2015. a). Eksportijate konkurentsivõime aga on Eestis endiselt survel all, sest ebakõlad majanduses püsivad. Tööturгу iseloomustab keskpank kui „aktiivset“, ent meie majanduses napib tööjõudu ning töötuse määr on buumi-aegsel madalal tasemel, sellest tulenevalt on ka palgasurve suur.² Tootlikkus kogu majanduses, mis kujunes esimese konverentsipäeva võtmesõnaks, peaks Eesti Panga prognoosi kohaselt kasvama aastases arvestuses kaks kuni neli protsenti. Tarbijahinnad tõusevad käesoleval aastal keskpanga hinnangul veidi üle 1% (seejuures meenutame, et 2015. a jaanipäeva paiku ennustas keskpank 2016. aastaks 2,6% inflatsiooni) ning hinnatõusu veab kaudsete maksude tõus. Eesti riigieelarvele annab Eesti Pank kiitva hinnangu, sest see on „võtnud arvesse tööjõu- ja tarbimismaksude lahknevust üldisest majanduskasvust“ (Hansson 2016). Kuigi reaalmajandus kulgeb praegu allpool selle nõ potentsiaalset taset, leiavad keskpankurid, et eelarvepoliitikas on „möödukas ülejääk vajalik“. See aga tähendab, et kuigi majandusareng on nigel, pole kogunõudluse riigipoolset stimuleerimist vaja.³ Eesti pikema perioodi majanduskasvuks ennustab Eesti Pank 3% aastast, kusjuures kasvuallikad peaksid olema tootlikkuse kasv ja soodne välisnõudlus (st ekspordimahu suurenemine).

Seejärel said majandusteadlased kuulda erasektori (eeskätt panganduse) nägemust Eesti majandusest – meie pankades olevat palju vaba raha, mis seisab tehingute ootuses ja kuna kaks-kolmandikku ettevõtjaist plaanivat sel aastal käibekasvu (sh ligi pooled ka kasumi suurenemist), siis peaks kodumaise laenuuru lähitulevik tegus paistma. Kuigi tootmisvõimsusi majanduses napib ja laenuhind on soodne, ei tõtta ettevõtjad investeeringuid tegema, sest takistusi on siin mitmeid: üldine areng on ebakindel, maksutõusude lõplik mõju pole selge ning ka vajalikkude tööjõudu (eelkõige insenere) ei leia piisavalt. Konverentsi Eesti majandusele pühendatud osa eredaim hetk saabus siis, kui keskpanga asepresident kutsus tootlikkuse kasvust rääkides kõiki eestimaalasi kaks korda paremini tööd tegema, mille peale reaalsektori (moodsaid kedruseid tootva välisfirma) esindaja ütles, et parimal juhul on võimalik 20%, mitte kaks korda. Uuringud tootlikkuse kohta on tuvastanud, et muutuse tegelik ulatus on veelgi väiksem, kusjuures ka Eesti Pangas hiljuti tehtud uurimus on näidanud, et tosina aasta vältel sel sajandil ei suurenenud tootlikkus Eestis kordagi rohkem kui 8% aastast, vt Kuusk jt (2015). Möödunud sajandi üks kuulsamaid teadlasi Albert Einstein on märkinud, et teoreetik eksib ühel viisil kahest – kas vale hüpoteesi kasutades (ja selle eest väärivad ta haletsust) või vigaseid ja naeruväärseid argumente

² Kuigi palkade kiire kasv on muutunud viimase poole aasta üheks märksõnaks, on töötajatele makstud hüvitised osakaaluna majanduse käibest Eestis endiselt allpool euroala või EL keskmist.

³ Terve koolkonna jagu majandusteadlasi pidanuks sellise teate peale püsti tõusma ja taunima „ebakõla“ - nimelt on makroökonomikas uuskeinsilik lähenemine ülikoolides endiselt peamine suund majanduspoliitika analüüsil. Sellekohaselt peaks just praegusel ajal lõdvem eelarvepoliitika ning puudujäägiga eelarve igati mõistlik olema. Majandusteooria otsest rakendust poliitikas ei pidanud J.M.Keynes küll enesestmõistetavaks, ent siiski vajalikuks vahendiks, mille abil õnnestub probleemide lahendamisel sobivate tulemusteni jõuda.

kasutades (ja selle pärast väärivat ta ihunuhtlust). Kuna keskpankadel on oluline roll hinnangute kujundamisel majanduses tervikuna, siis jälgitakse tähelepanelikult mida ja kuidas keskpankurid räägivad, nagu Hansen (2016) ja Blinder jt (2001) on erinevate majanduste võrdluses esile toonud. Seetõttu peavad keskpanga signaalid olema turuosalistele arusaadavad ja ootuste kujundamisel mõistlikud.

Mis ühe meelest kuld, see teise meelest muld ehk uurime mida tahame

Teadustöö väljundiks on uurimuslikku laadi publikatsioonid, kusjuures majandusteadlased kipuvad neis valdavalt kirjeldama (st mitte lahendama) valdkonna probleeme. Majandusteaduse konverentsi teine osa oligi ettekannete päralt, kus esitleti olulisemaid töid, millega selle valdkonna inimesed on viimasel ajal Eestis tegelenud. Rahvusvahelistumise ühe tunnuseks on ka Eesti majandusteadlased hakanud omavahel inglise keeles diskussiooni pidama, ent ülim peab olema ikka sisu, mitte vorm. Erinevate teemade hulgas tõusid esile tööjõu mobiilsus, keeleoskuse mõju palgale, tarbimist mõjutavad tegurid, firmade kasumi analüüs jmt. Meenutades käesoleva loo alguses kirjeldatud Eesti majanduse sõlmprobleeme, jäi sessioonidel käsitletu justkui suviseks uduks, millest janune põld rammu ei saa. Akadeemia suutlikkus pakkuda vajalikke sisendeid reaalsektori vajadustele on Eesti puhul leidnud kriitikat mitmete raportite ja makroülevaadete kokkuvõtetes; majandusteaduse konverents ei kujunenud selles mõttes erandiks. Miks on majandusvaldkonnas nõudluse ja pakkumise vahe sedavõrd tuntav?

Alustades üldisemast, on näiteks makroökonomikas lõhe tingitud suuresti sellest, et põhimõtted, mida märkimisväärne osa akadeemiast ja keskpankades hõivatud teadlastest kasutavad, lähtuvad dünaamilise stohhastilise täistasakaalu (DSGE) mudelist. Taolises mudelis on seosed korraga keerulised (mis puudutab matemaatikat ja muutujate vahelist korrelatsiooni) ning ka lihtsakoelised (mis selgitab turumehhanismi ja inimekäitumist). Kui prognoosija hakkab DSGE-mudeliga ennustama tuleviku väärtusi, kujuneb leitud tulemus seda jampslikumaks, mida erinevam saab tulevik minevikust olema. Seetõttu ongi niisugune maailmavaade suuresti kasutu kriiside ennustamisel või kriisijärgse perioodi raskuste kirjeldamisel.⁴ Mis aga reaalmajanduse vajadusi (ehk tegelikku elu) puutub, siis jäävad teoreetikud oma mõtteheietustega praktikutest sageli üsna kaugelt ning enamasti vaid omavahel rääkima. Probleem ei seisne niivõrd uute ideede tulekus kui vabanemises vanadest.

Majandusteadus ei suuda piisava täpsusega ennustada seisakuid või teisi olulisi arenguid (liiati siis veel „musta luke“ majanduses). Lahenduste leidmisel on tooniandvaks erimeelsuste allikaks majandusteadlaste jagunemine erinevaid ideoloogilisi arusaamu evivateks rühmitusteks. Kui ühed arvavad, et probleemi korral peaks majanduspoliitika abil (st riik) sekkuma, siis teised leiavad sekkumise täiesti põhjendamatu olevat (sest turg peab ise kohanema uue olukorraga).

⁴ Eesti Panga poolt samaks aastaks tehtud SKT muutuse ja inflatsiooni ennustusvea keskvärtus on alates 2010. a olnud ligikaudu sama suur kui nende muutujate tegelik väärtus (ent järgneva aasta prognoos on tavaliselt veelgi vildakam). Enamasti on tegemist liigoptimismiga (ehk ülehinnanguga) majanduskasvu ning võrdselt ala- ja ülehinnanguga tarbijahindade ennustamisel. Ka mujal Euroopas on nii, et prognoosid kipuvad olema sageli liigoptimistlikud ja väga kehvad kui majandusareng aeglustub. Suuresti on probleemiks asjaolu, et kasutatud koefitsientide osas pole tulevik võrreldav minevikuga ehk naasmist parameetri keskvärtuse juurde ei toimu.

Millisel poolel on parem loogika ja argumendid ning kuidas selle alusel teaduslikult põhjendada majanduspoliitikat, peaks aga mõttetalgute tulemusena ikkagi selgeks saama. Mikroökoonoomika valdkonnas on suur vajadus rakenduslikku laadi uurimistegevuse ja uute ettevõtlusvormide analüüsi järele. Makromajanduses vajame rohkem kvaliteetseid andmeid ja vähem keerulist teooriat, mitte aga vastupidi. Majandus on masendav teadus seetõttu, et lõpuks tuleb nõustuda mitte ainult numbritega, vaid ka loogikaga, mida need arvud väljendavad, nagu rõhutab üks mõjukamaid majandusteadlasi Paul Krugman.

Milline siis kokkuvõttes on majandusteadlaste roll ja panus ajakohaste probleemidega tegelemisel Eestis? Üldistav tõdemus kogu meie majanduse teaduspõhisusest on pigem minoorne kui võrdleme teadus- ja arendustegevuse osakaalu Põhjala või teiste jõukate majandustega. Ent sageli pole niivõrd kvantiteet kui kvaliteet kõhklusi tekitav, sh killustatud huvidest ja pentsikutest valikutest koostatud uurimisteemad. Seetõttu võiks majandusteaduse seisu kirjeldamisel kasutada Haljala kandi mõistukõnet: mis süda vihkab, seda silm ei ihka. Ehk on eestlaste mõistmata jäänud vanasõna paremini arusaadav kui tõdemus, et eelarvepoliitika on võtnud arvesse maksude lahknevust majanduskasvust.

Lauri Luiker
nõunik
lauri.luiker@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- Bjuggren, C. M. (2015). "The Effect of Employment Protection on Labor Productivity", IFN Working Paper No. 1061.
- Blinder, A., C. Goodhart, P. Hildebrand, D. Lipton, C. Wyplosz (2001) How Do Central Banks Talk? Geneva Reports on the World Economy No 3.
- Hansen, S., M. McMahon (2016) "Shocking language: Understanding the macroeconomic effects of central bank communication", CEPR, Discussion Paper 11018.
- Hansson, A. (2016), Eesti ja euroala majandusest, ettekanne EMS aastakonverentsil 28.01.2016.
- Kuusk A., K. Staehr, U. Varblane (2015) Sectoral Change and Labour Productivity Growth during Boom, Bust and Recovery in Central and Eastern Europe, Eesti Pank Working Paper Series, 2/2015.